

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015 October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YARARLANMA ODAKLI DEĞERLENDİRME VE YANSIMALARI¹ UTILIZATION-FOCUSED EVALUATION AND ITS REFLECTIONS

Rafet GÜNAY²

Fadime KOÇ DAMGACI³

Yeliz KAYA⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı, değerlendirme modellerinden biri olan yararlanma odaklı değerlendirmeyi tanımlamak ve eğitime uygunluğunu tartışmaktır. Çalışmada geniş kapsamlı alanyazın taraması yapılmış, değerlendirilenin ne/nasıl olduğu genel hatlarıyla belirtildikten sonra, kuramcılarının yararlanma odaklı değerlendirmeye ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmanın büyük bir kısmını Patton'un belirlediği yararlanma odaklı değerlendirilenin aşamaları oluşturmaktadır. Gönüllü paydaş ve değerlendirmeci faktörünün önemli olduğu yararlanma odaklı değerlendirme, paydaşların gelişiminde esnek bir model olarak tasarlanmıştır. Bu modelde, gerçek kullanıcılar ve onların yararları üzerine önerilerle değerlendirmeye başlanır. Değerlendirmeci ile birincil kullanıcıların yakın ilişki içinde çalışarak paydaşların sorularına ve sorunlarına çözüm geliştirmelerine yardımcı olur. Patton, bir değerlendirme sürecinin başarısının, kullanıcılara sağladığı fayda ile ölçülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yararlanma odaklı değerlendirmede herhangi bir yöntem, içerik ve kuram kullanımının önerilmediği, birincil kullanıcılar için en uygun içerik ve yöntemin seçilebilmesine izin veren bir sürecin var olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca, değerlendirmeci ile birincil kullanıcıların uzlaşma sağlayarak belirlediği en uygun amaç, yöntem ve tasarım birlikte belirlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Programları, Program Değerlendirme, Yararlanma Odaklı Değerlendirme, Patton

Abstract

The aim of this study is to describe the assessment of benefit-oriented evaluation model and discuss the suitability of the education. A comprehensive literature review on the study and how it was determined that the evaluation. Than utilization-focused evaluation vision of theorists are discussed in a comparative manner. Patton's utilization-oriented evaluation is constituted a large part of the study. volunteer stakeholders and evaluator is an important factor that benefit-oriented evaluation is designed as a flexible model for the development of stakeholders. In this model, real users and begin to assess the proposals on their merits. Evaluator and primary users who working in close relationship is helps questions of stakeholders. Patton emphasized the success of an evaluation process to measure the benefits to users. there has not been proposed use of any method, content and theories on Utilization-focused evaluation. The existence of a process which allows the selection of the most appropriate contents and methods for primary users are outstanding. In addition, evaluator and primary users determine the suitable purpose, method and design by providing compromise.

Keywords: Curriculum and Instruction, Curriculum Evaluation, Utilization Focused Evaluation, Patton

GİRİŞ

Program geliştirmenin en önemli basamaklarından biri olan değerlendirme; amaç, değer, hangi faktörün dikkate alınıp bunların kontrol altında tutulacağı, standartlar, kullanılacak değerlendirme türü ve veri toplama araçları gibi sorunları içinde barındıran bir süreçtir (Scott, 2001). Worthen, Borg ve White (1993), program değerlendirmedeki temel amacın, programın devam etmesine, sonlandırılmasına veya gözden geçirilmesine karar verme olduğunu ifade etmekte ve program değerlendirme yoluyla onun değerinin ortaya konulduğunu belirtmektedir. Chelimsky (1995) ise değerlendirmede denetim kavramına vurgu yapmaktadır. Denetimin alt başlıklarını; performans, çevre, adalet, eşitlik, denklik, ahlak, bilgisayar tabanlı denetim ve program değerlendirme şeklinde sıralamak mümkündür. Denetimin alt başlıklarını;

¹ Bu çalışma, 1-3 Eylül 2014 tarihleri arasında yapılan YILDIZ International Conference on Educational Research and Social Sciences adlı konferansta sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

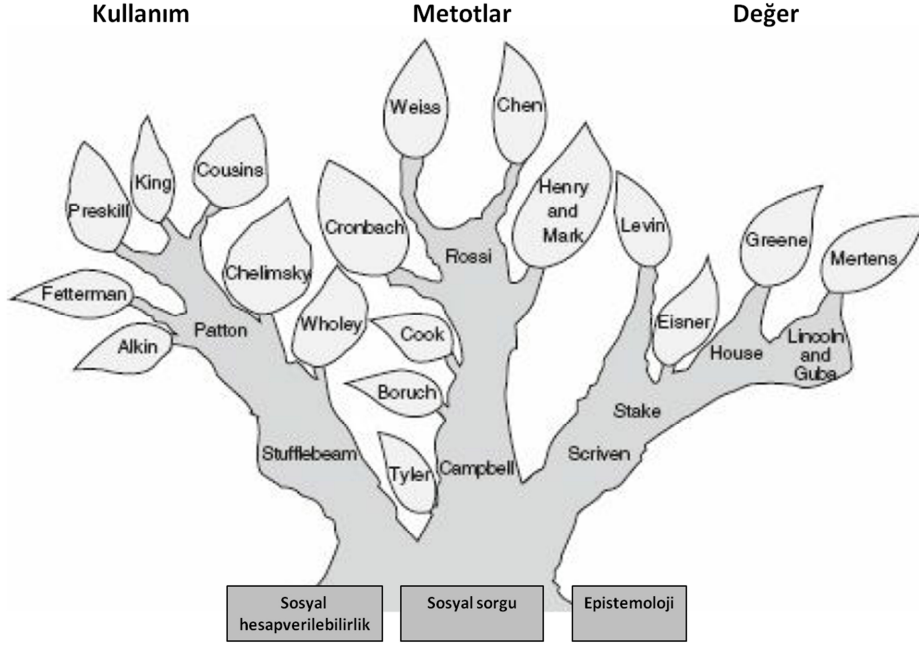
² Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları v e Öğretim, gunay.rafet@gmail.com

³ Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları v e Öğretim, fdamgaci@gmail.com

⁴ Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları v e Öğretim, yelizkizmaz@gmail.com

performans, çevre, adalet, eşitlik, denklik, ahlak, bilgisayar tabanlı denetim ve program değerlendirme şeklinde sıralamak mümkündür.

Alanyazın incelendiğinde çok sayıda program değerlendirme modelinin olduğu görülmektedir. Alkin (2013) program değerlendirmeyi bir ağaç ile tasvir etmiş ve bu ağacı kök üzerinden 3 büyük dala ayırmıştır (Şekil 1). Bu dalların adına ise kullanım, metot ve değer isimlerini vererek program değerlendirme modellerini ilişki durumuna dallara oturtmuştur.

Şekil 1: Değerlendirme Teorisi Ağacı (Alkin, 2013)

Değerlendirme teorisi ağacında değerlendirme modelleri teorisyenleri verilmiş olup birbiri arasında ilişki durumu uzaklık-yakınlık şeklinde ilişkilendirilebilir. Bu durumda yararlanma odaklı değerlendirme kuramcısı Patton sosyal hesapverilebilirlik dalında yer almaktadır. Yararlanma odaklı değerlendirme Alkin, Fetterman, Preskill, King, Cousins, Chelimsky, Wholey ve Stufflebeam tarafından ortaya atılan değerlendirme modelleri ile bazı ortak noktalara sahiptir. Ancak Patton'un kuramcısı olduğu yararlanma odaklı değerlendirme bazı özellikleri ile diğer türlerden farklılık göstermektedir. Farklı yaklaşım ve yöntemlerin uygulandığı değerlendirmede, kullanıcıya katkı sağlayacak bir değerlendirme türü olan yararlanma odaklı değerlendirme, en genel tanımıyla, rasyonel (akıllı) ve yararlı bir değerlendirme yapma sürecidir (Alkin, 2013; Patton, 2008a; Uşun, 2012). Yararlanma odaklı değerlendirme, değerlendirmenin gerçek ve faydalı kullanımı öncülünü taşır. Bu sebeple değerlendirmeci, başından sonuna kadar dikkatle planlanan değerlendirme sürecini ve modelini kolaylaştırmalıdır. Bu değerlendirme modeli, Amerika Değerlendirme Birliği ve Değerlendirme Standartları Ortak Komitesi tarafından geliştirilen standartlara uygundur (Ramirez & Brodhead, 2013).

Yararlanma Odaklı Değerlendirme

Yararlanma odaklı değerlendirme, gerçek dünyada değerlendirme bulgularının ve uygulama süreçlerinin gerçek insanlarla nasıl uygulanacağı ile ilgilidir. Bu sebeple yararlanma odaklı değerlendirme, değerlendirmecilerin birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcılara bilgi sağlaması gerektiğini savunmaktadır (Alkin, 2013). Bu değerlendirmede birçok paydaş ve çokça kullanım vardır (Stufflebeam, 2001). Dolayısıyla, gerçek birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcılar ve onların özel kullanımlarına ihtiyaç duyulur. Değerlendirmeci, birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcıların adeta bağımsız bir hâkim gibi karar verebilmesine yardımcı olmalıdır. Yararlanma odaklı değerlendirme, birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcıların değerlendirme bulguları ve önerilerini dikkate alarak sorularına cevap aramaktadır. Sürec içinde önemli olan, umutların ve hayallerin gerçeğe dönüştürülmesidir (McLaughlin, 1988). Sonuçta istenen yarar, planlanan ve bir şeyleri sağlayan faktör haline gelmelidir.

Patton'a (2008a) göre yararlanma odaklı değerlendirme, son derece kişisel ve durumsaldır. İyi bir değerlendirmecinin, birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcılarla olan ilişkisi, değerlendirmenin sonuçlarını daha faydalı ve sağlıklı hale getirecektir. Görüldüğü üzere, yararlanma odaklı değerlendirme birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcıların sorularına, sorunlarına ve yararlanma amaçlarına odaklanmaktadır.

Yararlanma odaklı değerlendirme, belirli bir içerik, model, yöntem ve kuram kullanımına bağlı değildir. Bunun yerine, birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcıların en uygun içerik, model, yöntem ve kuramı seçebildiği bir sürecin işletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Durumsal duyarlılık, değerlendirmeci ile birincil hedef kitleyi oluşturan kullanıcılar arasında bir rehberdir. Cousins ve Earl'e (1992) göre de paydaşların bilgi ve deneyimlerinden faydalanılması gerekmektedir. Cousins ve Earl (1992) ayrıca, değerlendirme işinin uzmanlık gerektirdiği, bu işin sonunda bir karar verilmesinin gerektiği ve değerlendirmede esas olan durumun, değerlendirme sonucunun kullanılması olduğuna vurgu yapmaktadır.

Preskill (2004), yararlanma odaklı değerlendirmeyi çeşitli varsayımlarla ilişkilendirmiştir. Bu varsayımlar; değerlendirmenin amacına, uygulamasına, bağlamına ve sonuçlarının raporlaştırılmasına ilişkin varsayımlardır.

Değerlendirmenin Amacına İlişkin Varsayımlar: Bu varsayım, değerlendirmenin eyleme dönük ve kullanışlı bulgularla sonuçlanan bir öğrenme süreci olduğu inancına dayanır. Değerlendirme hangi düzeyde yapılırsa yapılsın, değişim odaklıdır. Değerlendirme bulguları kullanma maksatlı yapılmalıdır.

Değerlendirme Uygulamasının Doğası Hakkındaki Varsayımlar: Değerlendirme uygulamaları paylaşımcı, katılımcı, öğrenme ve sistem odaklı yaklaşımlar kullanılarak yapıldığında, değerlendirme etkili, anlamlı ve yararlı olur.

Değerlendirme İşinin Bağlamına İlişkin Varsayımlar: Değerlendirme işi aslında politik bir iştir. Değerlendirici değerlendirme sürecini tasarlar ve uygularken, çevresel ve politik etkileri dikkate almalıdır. Diğer taraftan değerlendirme sürecine paydaşların katılımı, etik olmayabilir. Bu nedenle değerlendirmeye paydaşların katılımı sağlanırken titiz ve dikkatli olmak gerekmektedir.

Değerlendirme Bulgularını Raporlama ve İletişim Hakkındaki Varsayımlar: Değerlendirme bulgularını raporlama ve iletişim hakkındaki varsayım, değerlendirme konusunun süreç ve çıktılarının nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir. Değerlendirme sürecinin sonucunda, organizasyon üyelerinin kendilerine nasıl pay çıkardıkları ve bu sürecin gelişimlerine ne tür katkılar sağladığı raporlanırsa, daha sonra gerçekleştirilecek olan değerlendirmelere kaynak sağlanabilir. Değerlendirme sonucunda yazılan raporun dili, kullanışlı oluşu, bu raporu okuyacak olanların gelişimi açısından önemlidir (Patton, 2010). Bu sebeple, herkesin anlayacağı bir dilin kullanılması gerekmektedir. Kullanım ve gelişim açısından değerlendirme bulgularının raporlanması çok önemlidir.

Preskill'in değerlendirmeye ilişkin varsayımlarında olduğu gibi Stufflebeam tarafından geliştirilen CIPP modelinde de karar verecek olan kişilere, değerlendirme sonuçlarının en iyi şekilde sunulması gerekmektedir (Popham, 1998). CIPP modelinde eğitimciler, uzmanlar ve ilgililerin değerlendirme sonuçlarını kullanmaları, kısaca faydalanmaları için geliştirilmiştir (Stufflebeam, 2000). Bu model bağlam, girdi, süreç ve ürün değerlendirme alt başlıkları üzerinde temellenmiştir. Volkov ve King (2007) de yararlanma odaklı değerlendirmede Stufflebeam gibi bağlamın önemine vurgu yapmaktadır. Volkov ve King'e (2007) göre değerlendirmenin gerçekleşmesi için üç önemli alan mevcuttur. Bunlar;

Örgütsel Bağlam: Bu alanda değerlendirmenin dokunacağı her noktada bulunan kişilerin birbirlerine saygısı ve güveninin öneminden bahsedilir. Bunların olmadığı bir ortamda değerlendirmenin sağlıklı olmayacağı iddia edilmektedir.

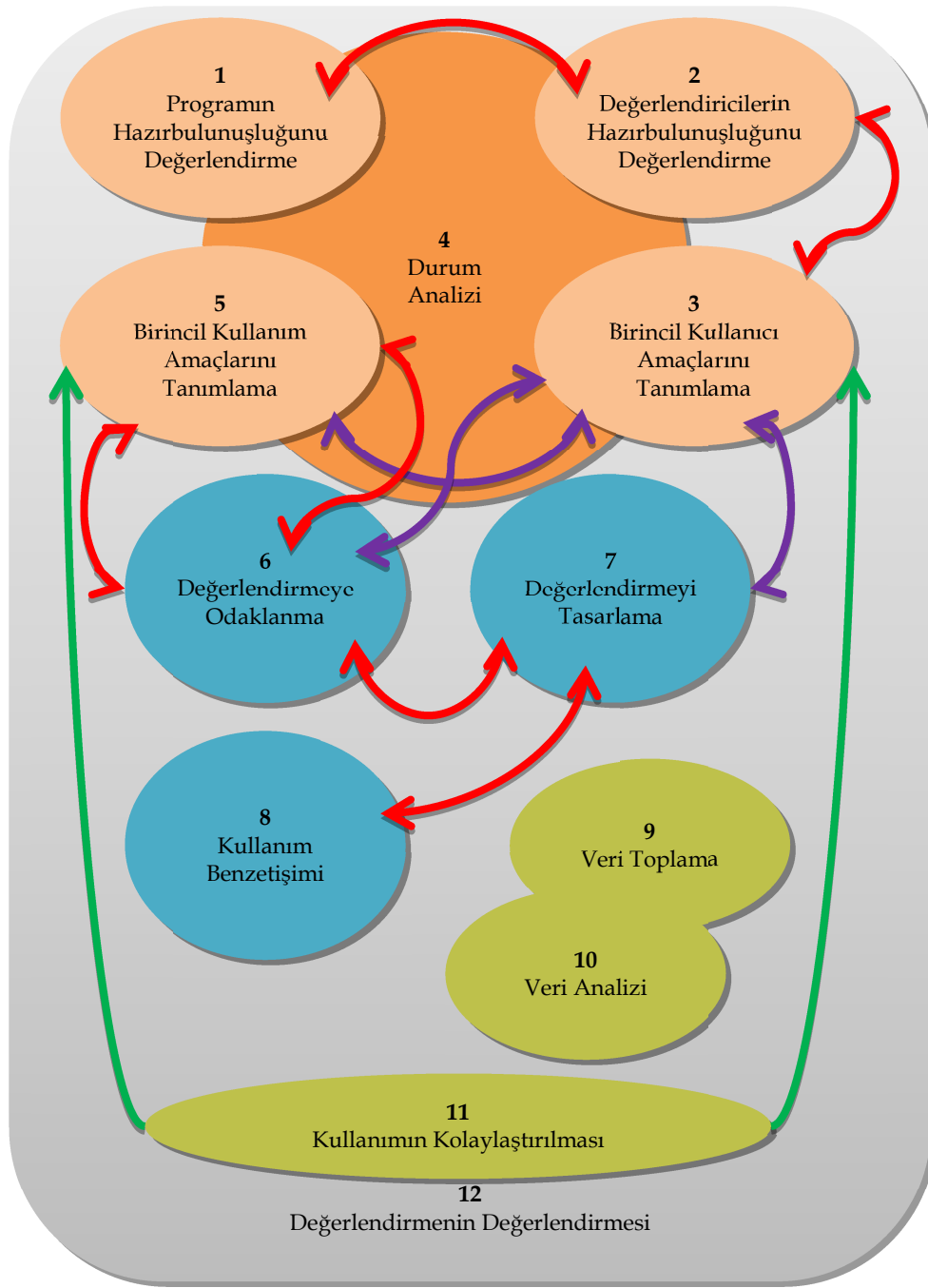
Değerlendirmenin Yapısal Kapasitesi: Değerlendirme süreci ve iletişimin belirli bileşenlerini desteklemek için alt yapı geliştirilmesi, uzun vadeli bir değerlendirme planı hazırlamak ve uygulamak, kurumun değerlendirme sürecinde sosyalleşmesi, akran öğrenme yapılarının genişletilmesi olmak üzere dört bileşeni vardır.

Kaynaklara erişim: Değerlendirici kaynaklara kolaylıkla erişebilmeli ve onları kullanabilmelidir.

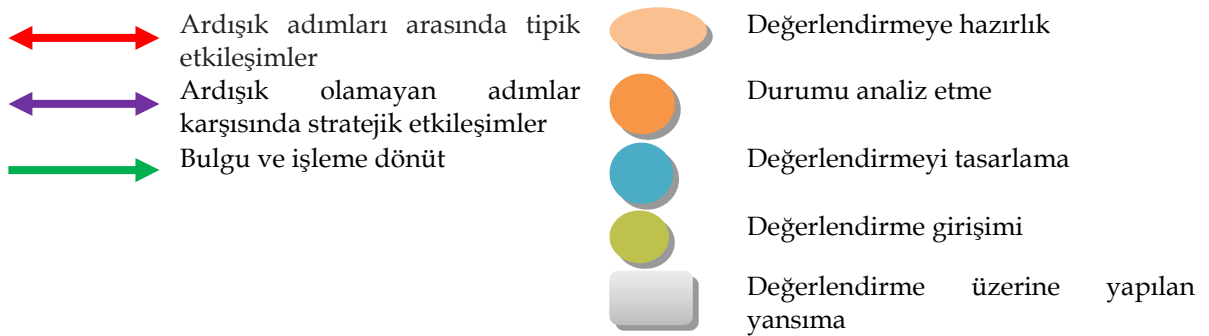
Yararlanma Odaklı Değerlendirmenin Aşamaları

Patton (2008a), yararlanma odaklı değerlendirmeyi ilk olarak beş adımda açıklamış, bazı eksikliklerin farkına varılmasından sonra ise yararlanma odaklı değerlendirmeyi, on iki adımda açıklamaya çalışmıştır. Bu aşamalarda en hayati basamaklar birincil kullanıcılar ve birincil kullanım amaçlarının belirlenmesidir. Yararlanma odaklı değerlendirmede belirgin bir içerik, metot ya da teori bulunmamaktadır.

Aksine bu değerlendirmede yöntemler çok çeşitlidir. Patton bu yöntemleri 12 adımda vurgulamıştır (Patton, 2008b). Bu adımlar Şekil 1'de gösterildiği gibidir:

Şekil 1. Yararlanma odaklı değerlendirme adımları (Ramirez & Brodhead, 2013)

1. Programın Hazırbulunuşluğunu Değerlendirme (Assessing Program Readiness):

Değerlendirmeyi yapan kişinin, yararlanma odaklı değerlendirmeye olan ihtiyacı anladığı ve değerlendirmeye hazır olup olunmamasına karar verdiği aşamadır. Ortaya çıkacak başarılı bir sonuç için bu adım çok önemli bir koşuldur. Bu işlemi gerçekleştirebilmek için değerlendiricinin aktif ve rehberlik

becerisine sahip olması gerekmektedir. Aynı zamanda bu işlemi gerçekleştiren değerlendirici, karar verici konuma sahip olmadan ziyade, sürecin bir katılımcısı olarak hareket etmelidir (Ramirez & Brodhead, 2013).

Bu adım yararlanma odaklı değerlendirmenin prensipleri hakkında farkındalık oluşturabilme, değerlendirme için sorumluluk alma ve hazırbulunuşluk düzeyi yeterli değilse, iyileştirme için neler yapılabileceği gibi çeşitli aktiviteler içerir. Bu aşamada kolaylaştırma üzerinde durularak değerlendirici için yeniden bir rol belirlenir, değerlendirme süreci için bir kaynak oluşturulur, birincil kullanıcı ve liderlerle uygulamalar yapılır.

2. Değerlendiricilerin Hazırbulunuşluğunu Değerlendirme (Assessing Evaluators' Readiness): Yararlanma odaklı değerlendirmenin kullanışlı olabilmesi için işbirliği içinde olma adına, değerlendiriciler ile yöneticilerin becerilerinin ve isteklerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir (Ramirez & Brodhead, 2013).

3. Birincil Kullanıcı Amaçlarını Tanımlama (Identifying Primary Intended Users): Bu adım değerlendirme ve değerlendirmenin kullanılmasında kullanıcıların hisselerini tanımlar. Bu kullanıcıların değerlendirme süreci boyunca sürekli olarak değerlendirme ile meşgul olmaları gerekmektedir (Ramirez & Brodhead, 2013).

4. Durum Analizi (Situational Analysis): Değerlendirmede durumsal faktörler ne kadar dikkate alınırsa, değerlendirmenin kullanımı da o kadar artacaktır. Değerlendirmenin kullanımı insanları ve bağlamları bağlar. Bu bağlamlar; zaman, örgütsel kaynaklar, kültür, güç, çalkantılar ve siyasettir. Bağlamlar değişken olduğu için yararlanma odaklı değerlendirmenin bu adımı da değişken bir yapıdadır (Ramirez & Brodhead, 2013).

5. Birincil Kullanım Amaçlarını Tanımlama (Identification of Primary Intended Uses): Değerlendirmeci, kullanıcıları çıkar ve amaçlar doğrultusunda potansiyel olarak nerde kullanacağını belirlemelidir. Bu basamakta biçimlendirici ve ara değerlendirmeye yönelik sorulardan faydalanılır (Ramirez & Brodhead, 2013).

6. Değerlendirmeye Odaklanma (Focusing the Evaluation): Bu adımda birincil kullanıcı amaçlarından, anahtar değerlendirme soru dizilerine geçiş yapılır. Proje sürecinde ortaya çıkacak sorunları çözebilmek için anahtar değerlendirme sorularına ihtiyaç vardır. Herhangi bir araştırma sorusu gibi, ifadeler net ve kolay anlaşılır olmalıdır. Bu sorulara yanıt verebilmek için gereken verilerin ne olduğu, bu verileri analiz etmek için hangi yöntemin kullanılacağı ve değerlendirme alanları ile temalar belirlenir (Ramirez & Brodhead, 2013).

7. Değerlendirme İşinin Tasarlanması (Evaluation Design): Bu adımda, değerlendiriciye, değerlendirme sürecini nasıl tasarlayacağı noktasında rehberlik edilir. Farklı veri toplama yöntemleriyle elde edilecek sonuçlar daha güvenilirdir. Bu adımda ayrıca kalite kontrol yapılır (Ramirez & Brodhead, 2013). Bu adım için değerlendirmenin üzerindeki sır perdesinin açıldığı adım denilebilir.

8. Kullanım Benzetişimi (Simulation of Use): Veriler toplanmadan önce, bulgularda kullanılması tahmin edilen verileri doğrulamak için, kullanım benzetişimi yapılır. Başka bir ifadeyle, veriler bir şeye benzetilerek bulgular toplanmalıdır (Patton, 2008a). Bu süreç normal benzetişim süreci olarak algılanmamalıdır. Anlaşılması gereken şey, üretilmesi beklenen verilerin benzetişimidir (Ramirez & Brodhead, 2013). Kullanım benzetişimi, önerilen veri toplama araçlarının gerçekten değerlendirmede kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin varsayımları ortaya koymaktır. Bu süreç de; muhtemel verilerin doğrulanması, anahtar değerlendirme soruları veya yöntemlerin yeniden düzenlenmesine sebep olacaktır. Değerlendirme soruları ve yöntemler yeniden gözden geçirilerek bazı yerlerin değişmesi gerekebilir. Uygulamaya dökmeden bu işlemin yapılması, değerlendirmenin daha kullanışlı ve yararlı olmasına yardımcı olacaktır.

9. Veri Toplama (Data Collection): Değerlendirmeci ile birincil kullanıcılar kendi aralarında veri toplama süreci için sorumluluklarını bilir ve buna uygun olarak değerlendirmeye katkı sunmaktadır. Veri toplama sürecinde, değerlendirmeci süreci kontrol altında tutarak sentez yapmaya çalışmaktadır. Bu sentez, birincil kullanıcıların katkılarıyla ortaya çıkmaktadır (Patton, 2008a; Patton, 2010).

10. Veri Analizi (Data Analysis): Veri analizi birincil kullanıcılarla görüşülerek yapılmaktadır. Bu aşamada, birincil kullanıcılarda bağlılık, adanma ve sahiplenme önemli rol oynamaktadır. Veri toplama sürecinden analize geçerken, elle tutulur bilgiler oluşmaya başlamakta ve değerlendirme için hayati olan veriler anlamlaşmaktadır. Veri analizinde özellikle yöntemin uygunluğu, verilerin inandırıcılığı, anlaşılabilirlik, denge ve uygulamaya dönük olma çok önemlidir (Patton, 2008a). Değerlendirmede; nicel, nitel veya karma yöntemlerden hangisi kullanılmak isteniyorsa o kullanılır. Herhangi bir sınırlama yoktur. Örneğin; veri analizi yapılırken birincil kullanıcılarla yapılan görüşmeler içerik analizine tabi tutulabilir.

11. Kullanımın Kolaylaştırılması (Facilitation of Use): Bu adım, bulguların kullanımı ve özgün anahtar değerlendirme sorularıyla bağlantı kurulması üzerinedir (Patton, 2008a). Bir önceki adımda değerlendirmeye birincil kullanıcılar dâhil edildiğinde, bu bulguların ortaya çıkışı da kolaylaşacaktır.

Burada ideal olan durum birincil kullanıcılar değerlendirmeye katkı sunarken maddi olarak desteklenmeleridir. Aksi takdirde değerlendirmeci, onların isteksizliğinden dolayı kendi başına bir değerlendirme yapmak zorunda kalabilir. Ayrıca birincil kullanıcıların varlığı ve katkısı, analiz için yeni bir bilgi öğrenimine yol açabilmektedir. Diğer taraftan, değerlendirme raporu tamamlanmadan önce ortaya çıkan bulguların yararlılığı raporlanmalıdır. Örneğin; bu rapor ilerleme raporu ve değişime açık bir rapor olabilir.

12. Değerlendirmenin Değerlendirmesi (Meta Evaluation): Bu aşamada artık değerlendirmeci yeteneğini ve bilgi birikimini harmanlayarak gözlemlediği veya raporlaştırdığı değerlendirmeleri sentezleyerek değerlendirmeye son şeklini vermektedir. Değerlendirmeci yararlanma odaklı değerlendirme sürecini yazar ve bunu tüm paydaşlarla paylaşır (Patton 2008a; Ramirez & Brodhead, 2013).

Yararlanma Odaklı Değerlendirmenin Sınırlılıkları

1. Değerlendirme sürecinde paydaşların farklı bakış açılarına yer verilmesi ve elde edilen nitel verilerin çok olması sebebiyle verilerin çözümlenmesi çok zaman almaktadır.
2. Değerlendirmede birincil kullanıcılar dışında veriler toplanmaması yeterli değildir.
3. Program değerlendirme sürecinin hem nitel hem de nicel yürümesi maliyet açısından dezavantaj doğurmaktadır.
4. Programın değerlendirme yargılarının sadece değerlendirmecilerin eliyle yürütülmesi değerlendirmenin güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açabilir.
5. Değerlendiricilerin kararlarının yöneticilerin fikirleri ile uyuşmaması durumunda değerlendiricilerin yetersiz algılanması veya değerlendiricilerin demokratik ve adil bir değerlendirme yapamamasına yol açabilir.
6. Değerlendirmede birincil kullanıcılar ve kullanımlar değerlendirme amaçlarına uygun bir şekilde belirlenmemişse değerlendirmenin karmaşık ve maliyetli olmasına sebep olabilir.

Yararlanma Odaklı Değerlendirmede Değerlendirmecinin Rolü

İlk olarak değerlendirmeci bilim adamı olmak zorundadır. Teknik ve akademik bilgisinin gereğini yerine getirerek program politikaları ve yararlanma durumlarını iyi bir şekilde analiz edebilmelidir. İkinci olarak değerlendirmeci iyi bir rehber veya danışman olmalıdır. Bu değerlendirmeci, program ortakları arasında görüş birliğini sağlamada hayati role sahiptir. Değerlendirmenin tasarlanması ve kullanımında kritik rolleri yerine getirmektedir. Üçüncü olarak bir değerlendirmeci herkesi gözetmeli ve uyum içinde çalışmalıdır. Bu üç özellik genellikle bir değerlendirmecide olması gereken genel özelliklerdir.

Bu üç özelliğin yanı sıra yararlanma odaklı değerlendirmede değerlendirmeci her zaman birincil kullanıcılar ile ne yapmaları ve nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili görüşmede ve görüşmecidir.

Bir Uygulama Örneği

Merkezi Pekin’de olan Uluslararası Bambu (bamboo bitkisi) ve Rattan (Calameae bitkisinden elde edilen ahşap ürünü) Ticaret Odası (UBRTO), 2006 yılında kendi şirketinin daha çok ülkeye açılmak ve şirketini değerlendirmek amacıyla değerlendirmecilerin yararlanma odaklı değerlendirmeye değerlendirmesini istemişlerdir. UBRTO’nun temel görevi dünyada bambu ve rattan üretici ve kullanıcılarını daha iyi hale getirerek kaynakların daha iyi kullanılmasını tanıtmaktır. Başlangıçta UBRTO, Hollanda hükümetinden değerlendirme amacıyla yardım almıştır. Bu değerlendirme temel olarak beş adımda gerçekleşmiştir.

1. Birincil kullanıcılar belirlenmiştir. İlk olarak değerlendirmeye yardım edebilecek kullanıcılar ve gerçek amaçlar listelenmiştir. Bu uygulama UBRTO’nun yönetici ve yardımcılarının Hollanda Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşme ile başlamıştır. Bu görüşmede UBRTO’nun programlarının değerlendirilmesine gönüllü katılmak niyetinde olan kişiler belirlenmiştir. Bu çerçevede UBRTO’nun yöneticileri ile birlikte paydaşlar belirlenmiş ve bu paydaşlar UBRTO bünyesinde çalışan yerel ortaklar ve üyelerden oluşturulmuştur.
2. Yararlanma odaklı değerlendirmede ilerleme ve değerlendirmeye odaklanma... Anahtar paydaşlar bir araya gelerek UBRTO’nun iş sahasının nasıl genişletileceği üzerine toplanırlar. UBRTO’nun gelişiminde hayati rol oynayan konular belirlenir ve listelenir. Bu konular: (i) UBRTO’nun zayıf olduğu alanın iyileştirilmesi, (ii) çalışanlar ve yöneticiler ile görüşme yapma, (iii) yönetim sistemi, programları, stratejileri içine alacak şekilde yeni bir değerlendirme iskeleti önermek...
3. Değerlendirme seçeneklerine karar verme... Yüksek kalitede bir değerlendirme için yöneticilerin yer aldığı komisyon ile diğer paydaşların görüşleri birleştirilerek ne yapılacağı düzenlenip karara bağlanır. Ayrıca herkese öz-değerlendirme formları verilerek raporlar hazırlanmıştır. Bu veriler ışığında Çin, Gana, Etiyopya ve Mısır’a ziyaretler gerçekleştirilerek bölge koordinatörleri ile sahada karşılaşılan sorunlar masaya yatırılmıştır.

4. Analizler ve sonuçlara ulaşma... Saha ziyareti sonunda UBRTO çalışanları ile genel bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı sonucunda INBAR yöneticileri ve üyelerinden bazıları değerlendirme raporunun yazılması sırasında yorumları için davet edilir.
5. Değerlendirme sonuçlarının paylaşılması... UBRTO'nun sorumlu yöneticileri ve temsilcileri ve gönüllüleri değerlendirme bulgularını bir araya getirip son raporu hazırlayıp UBRTO'ya göndermişlerdir. Bu rapor UBRTO'ya ait web sitesinde tüm paydaşlar ve ilgililer ile paylaşımına açılmıştır.

Sonuç olarak, hazırlanan bu değerlendirme sonucu raporuna göre sahada gerçekleşen problemler çözülmüş, özellikle Afrika'ya nasıl ihracat yapılacağı netleştirilmiştir. Bu sayede Birçok Afrika ülkesinde temsilcilikler açılmış ve o bölgeye ait insanlar ile daha yakından görüşülerek sorunlar hızlıca çözülmüştür. Yeni proje ve üretimler, öncelikle talebin belirlenmesi ve sonrasında arz şeklinde yeniden belirlenmiştir. Yerinde bölgesel ofisler açılarak yerel ve bölgesel iş ortakları ile daha fazla işbirliğine gidilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda UBRTO bir yıl içerisinde 15 ülkeye daha ürün göndermeye başlamış ve ticaret hacmini 3,5 milyar dolar artırmıştır.

Türkiye ve Yararlanma Odaklı Değerlendirme

Türkiye'de program değerlendirme çalışmaları ilk defa 1944'lü yıllarda ilkökul programlarının geliştirilmesiyle başlamıştır (Yüksel ve Sağlam, 2014). Bu süreçte program değerlendirme amacıyla öğretmenlere anket uygulanmış ve müfettiş ve müdürlerle görüşme yapılmıştır. Anketlerden ortaya çıkan sonuçlardan ve görüşme formlarından yararlanmak suretiyle daha çok ders veya konuların eklenip çıkarılması şeklinde işe koşulmuştur. 1952 yılında Wofford'un köy okulları hakkında hazırladığı raporla, Milli eğitim Şurası'nda bir dizi kararlar alınmıştır. Ayrıca 1953-54 yılında deneme okulları açılarak programların denenmesi ve değerlendirilip yeniden geliştirilmesi için ortam hazırlanmıştır. 1962 yılında ise, İlkokul Program Taslağı hazırlanarak, 1948 programı üzerine tüm il ve ilçelerde görev yapan öğretmenler aracılığıyla raporun değerlendirilmesi istenmiş ve bu program 1968 yılında uygulamaya konulmuştur (Çelenk, Tertemiz, Kalaycı ve Tazebay, 2000). Daha sonra, 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli eğitim Temel Kanunu ile 8 yıllık temel eğitim için adım atılmıştır. 1980'li yıllarda ise, üniversiteler ile işbirliği yapılarak yeni program modeli oluşturulmaya çalışılmış ve ders programlarında çeşitliliğe gidilmeye başlanmıştır (Gözütok, 2003). 1993 yılında Dünya Bankasının katkısıyla Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi aracılığıyla yeni bir program geliştirme modeli hazırlanmıştır. Bu programın denenip değerlendirilmesi amacıyla Müfredat Laboratuvar Okulları kurulmuştur. 1998'de ise Matematik Öğretim Programı hazırlanarak program geliştirme süreci daha detaylı bir şekilde hazırlanmıştır.

2004-2005 yılında geliştirilen İlköğretim Programları program geliştirme çalışmalarıyla bir yıl pilot çalışma yapılmış ve ardından Türkiye'nin tümünde uygulanmaya başlanmıştır. Genel olarak bilimsel bir şekilde yürütülen ve tam olarak program geliştirme süreci ilkelerine uygun olarak hazırlanmamış olsa da hazırlanan 2004-2005 programının program değerlendirme ilkelerini (veri toplamada anket ve bilgi formları, akademisyenlerin hazırlaması, paydaşlarının görüşünün alınması, bulguların raporlaştırılması ve paydaşlarla paylaşılması) taşıdığı söylenebilir (MEB, 2005).

Genel olarak bakıldığında program değerlendirme çalışmalarının akademisyenler tarafından daha çok bireysel yapılmış olması, karar vericiler tarafından dikkate alınmaması ve toplu bir program değerlendirme çalışmasının yapılmamış olması dezavantaj olarak görülmektedir (Yüksel ve Sağlam, 2014). Diğer taraftan bazı hazırlanan programlarda bir önceki program değerlendirme sonuçlarından yararlanılmış olması ve pilot çalışmaların yapılması ise Türkiye'de program değerlendirme açısından avantaj olarak görülebilir. Eğitimin niteliğinin artırılması için harcanan çaba, ülke ekonomisi ve milli geleceğini etkilemektedir. Verilen her karar ülke eğitim sistemini derinden etkilemektedir. Sonuç olarak her yönüyle her şeyden yararlanılıp ileriye dönük yeni bir program geliştirme hazırlanmak istenmesi, ülkenin geleceği adına önemli bir durumdur. Bu sebeple eldeki araştırmada sözü edilen yararlanma odaklı değerlendirmeyle paydaşlar yerine birincil kullanıcıların devreye girerek değerlendirmeyi yapmaları, veri toplama araçları olarak hem nitel (görüşme, gözlem, etnografik ve kültürel çalışmalar) hem de nicel (anket vb.) araçların kullanılabilir olması süreci daha seçici hale getirmektedir. Alternatif sunularak veri toplanması araştırmacının amacına uygun en yarar sağlayan aracı kullanması güvenilirliği ve geçerliliği yükseltici bir etmen olabilir.

Yararlanma odaklı değerlendirmeyle Türkiye'de, bölgesel farklılık dikkate alındığında toplumsal beklentilerin yerine getirilebilmesi için o bölgelerde bulunan kişilerle yapılan değerlendirme daha fazla yarar sağlayabilir. Ayrıca bireysel farklılıklar ve özelliklerden dolayı veri toplama aracı isteğe göre şekillenebilir. Birincil kullanıcıların gönüllü ve aidiyet duygusu içinde değerlendirmeye katılmaları sürecin daha aktif ve başarılı bir şekilde yürütülebilmesine yardımcı olabilir. Bütün bunların yanı sıra Türk eğitim sistemi yararlanma odaklı değerlendirmeyle hangi oranda ve çerçevede ilişkilendirilebilmektedir? Bu

sorunun cevabını bulmak amacıyla 2004-2005 uygulamaya konulan ve yapılandırmacı anlayışı temel alan program geliştirme sürecinde yaşananların yararlanma odaklı değerlendirme ile ilgili ilişkilerine ışık tutacağı düşünülmektedir. Öncelikle 2004-2005 yılındaki program değerlendirme sürecinde veri toplama araçlarının nicel ve nitel veri toplama araçlarının kullanılması yararlanma odaklı değerlendirme ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca akademisyenlerin hazırlaması ve paydaşlardan görüş alınması yararlanma odaklı değerlendirme ile uyusmamaktadır. Oysa yararlanma odaklı değerlendirmede birincil kullanıcıların tespiti söz konusudur. Bu şekilde bir belirleme program değerlendirme sürecinde gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan 2004-2005 yılındaki program değerlendirme sürecinde bulguların raporlaştırılması ve paydaşlarla paylaşılması yararlanma odaklı değerlendirme süreci ile benzerlik taşımaktadır. Ancak değerlendirmenin değerlendirilmesi yapılmayarak değerlendirme süreci eksik bırakılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yararlanma odaklı değerlendirmenin topluma yarar sağlayan veya bireye kâr kazandıran bir değerlendirme olarak görülmesi, onu önemli hale getirmektedir (Sridharan, 2003). Yararlanma odaklı değerlendirme, başarılı bir değerlendirmede olması gereken; işe yararlılık, kâr sağlama, uygulanabilirlik, duyarlılık, etik olma ve doğru tanımlama gibi unsurları içinde barındırmaktadır (Patton, 2008a). Bu çerçevede eldeki değerlendirmeye bakılacak olunursa; kamu ve özel kurumlara, şirketlere yol haritası çizmede yardımcı olabilmektedir.

Günümüz Türkiye'sinde birçok değerlendirme yapılmakla birlikte bu değerlendirmelerin dönütleri paydaşlarla paylaşılammakta veya tozlu raflarda kalmaktadır (Bay & Karakaya, 2006; Özdemir, 2009). Değerlendirmelerin çoğunlukla anketler üzerinden yürütüldüğü ve özel şirketlere yaptırıldığı bir dönemde, yararlanma odaklı değerlendirme talipliler tarafından hem uzun zaman alan hem de maliyetli bir iş olarak görülebilir (Acar, 2007; Çelenk, 2009; Gömleksiz & Dilci, 2007). Ancak sonuçların uygulanabilirliği açısından bakıldığında, yararlanma odaklı değerlendirme, uzun vadede daha çok kâr sağlamaktadır. Dolayısıyla topluma kâr sağlayacak, sonuçları itibariyle herkesin kazan-kazan ilişkisi içinde birbirini destekleyebilecek bir sürecin varlığına ihtiyaç vardır. Fakat kısa sürede işlerin sonuca vardırılmak istenmesi ve tüketim talebinin fazlalığı en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yararlanma odaklı değerlendirmede birincil kullanıcılar, incelenmekte olan kurumun gerçek tanığı olarak düşünülmelidir. Bu bakış açısıyla, eğitim kurumlarında yararlanma odaklı değerlendirmenin yapılması daha fazla kâr sağlayabilir. Zira eğitim kurumlarında değerlendirmenin odağına göre birincil kullanıcı; öğrenci, öğretmen, veli, hizmetli, idareci vb. olabilir. Türkiye'de şu ana kadar bir eğitim kurumunun değerlendirilmesinde, yararlanma odaklı değerlendirme çerçevesinde öğretmen veya öğrenci görüşlerinin alındığına ilişkin herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. 2014 yılı itibariyle idareci alımlarında öğretmenler ve mahalle muhtarları gibi paydaşların etkin olması MEB Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelikle güven altına alınmak istenmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan yönetmelikler değerlendirmecileri daha da cesaretlendirmektedir. Çünkü bu durumun uzun vadede topluma daha fazla katkı sunması beklenmektedir.

Eğitim kurumlarında, nitel ve nicel veri elde etmede birincil kullanıcıların önemli rolleri bulunmaktadır (Patton, 2002). Karma veri sonuçlarının daha güvenilir olması yararlanma odaklı değerlendirmenin üstün rollerindedir. Yararlanma odaklı değerlendirme, aslında maliyet ve zaman hesabına göre dezavantajlı gibi görülse de özde sanıldığı gibi değildir. Aslında pek çok kullanıcıya veya paydaşa gitmektense, birincil kullanıcıdan verilerin toplanması daha pratik ve ucuzdur. Örneğin; matematik korkusuna dair ne düşünüldüğü sorusu, sözel bölüm öğrencisi yerine, eşit ağırlık veya sayısal bölümü okuyan öğrencilere yöneltilmelidir.

Sonuç olarak eğitim kurumlarına, yararlanma odaklı değerlendirmenin yapılması, daha fazla değer katabilir. Varsayımlar üzerinden değil, doğrudan birincil kullanıcılardan verilerin toplanıp analiz edilmesi, sonuçları daha güvenilir ve geçerli kılacaktır. Türkiye'de bölgesel farklılıklar dikkate alındığında, her bölgenin kendine has ihtiyaçları konusunda, yerinde çözüm geliştirilmiş olunacaktır. Örneğin köy okullarının veya şehirdeki okulların planlamaları ve istenen çıktılarının kârlılığı birbirinden farklı olacağından, yararlanma odaklı değerlendirme, yerinde çözüm üretecek ve topluma yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Hasan (2007). *Yeni ilköğretim programlarının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- ALKIN, Marvin (2013). *Evaluation roots: A wider perspective of theorists' views and influences*. United States: SAGE Publications.
- BAY, Erdal ve KARAKAYA, Şahin (2006). "Program değerlendirme sürecinde karşılaşılan sorunlar", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 13, s. 104-112.
- CHELIMSKY, Eleanor (2004). "New dimensions in evaluation", *New Directions for Evaluation*. S. 67, s. 3-11.
- COUSINS, J. Bradley and EARL, Lorna (1992). The case for participatory evaluation. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, S. 14(4), s. 397-418.

- ÇELENK, Süleyman (2009). İlköğretim okulları 1.-5. sınıf programlarının birleştirilmiş sınıflı köy okullarında uygulanabilirlik düzeyi. XVIII. Eğitim Bilimleri Kurultayı, İzmir, 1-3 Ekim 2009.
- ÇELENK, Süleyman, TERTEMİZ, Neşe, KALAYCI, Nurdan ve TAZEBAY, Atilla (2000). *İlköğretim programları ve gelişmeler, program geliştirme ilke ve teknikleri açısından değerlendirilmesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- GÖMLEKSİZ, Mehmet Nuri ve DİLCİ, Tuncay (2007). Yeni ilköğretim programının etkililiğine ilişkin ilköğretim müfettişlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi: Nitel bir araştırma. XVI. Eğitim Bilimleri Kongresi, Tokat, 5-7 Eylül 2007.
- GÖZÜTOK, F. Dilek (2003). "Türkiye'de program geliştirme çalışmaları", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 160, s. 1-13.
- MC LAUGHLIN, James (Ed.) (1988). "Evaluation utilization [Special issue]", *New Directions for Program Evaluation*, S. 39.
- MEB (2005). *EARGED İlköğretim 1-5 Sınıf Pilot Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi*. Ankara: MEB Yayınları.
- ÖZDEMİR, Soner Mehmet (2009). "Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye'de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 6(2), s. 126-149.
- PATTON, Michael Quinn (2002). "Two decades of developments in qualitative inquiry: A personal, experiential perspective", *Qualitative Social Work*, S. 7(3), s. 261-283.
- PATTON, Michael Quinn (2008a). *Utilization-focused evaluation, 4th edition*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. UFE. http://betterevaluation.org/plan/approach/utilization_focused_evaluation. Erişim: 14.05.2015.
- PATTON, Michael Quinn (2008b). "Sup wit eval ext?", *New Directions for Evaluation*, S. 120, s. 101-115.
- PATTON, Michael Quinn (2010). "Utilization-focused evaluation fos social services and social work", *Revista de Asistenta Sociala*, S. 9(4), s. 11-27.
- POPHAM, W. James (1988). *Educational Evaluation (2.baskı)*. New Jersey: Prentice Hall.
- PRESKILL, Henry (2004). The transformational power of evaluation: Passion, purpose, and practice. In M. C. Alkin (Ed.), *Evaluation roots: Tracing theorists' views and influences* (pp. 343-355). Thousand Oaks, CA: Sage.
- RAMIREZ, Ricardo and BRODHEAD, Dal (2013). *Utilization focused evaluation: A primer for evaluators*. Malaysia: Southbound Penang Publication.
- SCOTT, David (2001). *Curriculum and assessment*. Westport: Ablex Publishing.
- SRIDHARAN, Sonia (2003). "Introduction to special section on "What is a useful evaluation?", *American Journal of Evaluation*, S. 24, s. 483-487.
- STUFFLEBEAM, Daniel (2001). "Evaluation models", *New Directions for Evaluation*, S. 89(7), s. 98.
- STUFFLEBEAM, Daniel and SHINKFIELD, Anthony (1984). *Systematic evaluation: A self instructional guide to theory and practice*. Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.
- UŞUN, Salih (2012). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- VOLKOV, Boris and KING, Jean (2007). *A checklist for building organizational evaluation capacity*. http://www.wmich.edu/evalctr/archive_checklists/ecb.pdf. Erişim: 17.02.2015.
- YÜKSEL, İsmail ve SAĞLAM, Mustafa (2014). *Eğitimde program değerlendirme (2. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayınları.